

JÖN TÜRK BASININDA DİNİ ZEMİNDE MUHALEFET

Muhittin ELİAÇIK*

ÖZET

Batıdan bir hürriyet ve aydınlanma hareketi olarak gelip İttihad-Terakkî'nin de ortaya çıkmasına zemin hazırlayan Jön Türklük ifadesi daha ziyade II. Abdülhamid dönemi siyasi muhalefet hareketleri için kullanılmıştır. Sadakat kavramını öne çıkarıp bu sığara sahip gördüğü kişileri daha iyi eğitilmiş bürokrat ve subayların önüne geçiren II. Abdülhamid rejimine muhalefet ve bu rejimin yerine meşrutî bir rejim kurma arzusu Jön Türklüğün ortak noktası olmuştur. Jön Türk eylemleri 1889'dan sonra yüksek okul öğrencilerinin muhalefetine dönüşüp 1894'te bürokrat, subay ve ulemanın da katılımıyla iyice genişlemiştir. 1878-1908 döneminde Osmanlı siyasi düşünceleri ve tartışmaları daha ziyade Jön Türk basınından takip edilebilmektedir. Bu basın da tıpkı Jön Türklük gibi homojen olmamış ve aynı örgütün resmi organlarında dahi birbirine zıt tezler savunulmuştur. Jön Türk gazete ve mecmuaları 100'e ulaşan sayılarıyla çok değişik yelpazede faaliyette bulunmuşlardır. 1908 devrimine karşı "şariat isteriz" diye ayaklanıldığı sırada Jön Türk basınında dinî zeminde muhalefet yapan yayınlar da vardı. Jön Türk basınında dinî zeminde yapılan muhalefetin karakteristiğini 1896'da Cenevre'de yayınlanan *Ezân* ile 1897'de Kahire'de yayınlanan *Kânûn-ı Esâsî*'de gözlemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Jön Türklük, Abdülhamid II, muhalefet, Kânûn-ı Esâsî, Şeyh Alizâde Hoca Muhyiddin, Ezan, Tunalı Hilmi.

DISSIDENCE ON RELIGIOUS GROUNDIN THE PRESS OF JON TURK

ABSTRACT

Jön Turkishness which came as a action of freedom and illumination from West and generated too İttihad-Terakkî rather is name of actions of political dissidence in period of Abdülhamid II. Dissidence to regime of Abdülhamid II which put forward concept of fidelity and advanced thus persons from better educated bureaucrats and officers, and wish of constitutionalism become common point of Jön Turkishness. Actions of Jön Turk turned to dissidence of undergraduates from 1889; expanded thoroughly with participation of bureaucrats and officers and ulema in 1894. Ottoman political thoughts and discussions can have been followed in the period of 1878-1908 rather from press of Jön Turk. This press too not homogeneous same Jön Turkishness and opposite theses was defended even in the official organs of same organization. Periodicals and newspapers of Jön Turk be actived with near to hundred numbers in various fan. There

* Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: meliacik63@yahoo.com

are too publications which were opposed on religious ground in the press of Jön Türk when revolt with wish of the Shari'a against revolution of 1908. The characteristic of dissidence on religious ground in the press of Jön Türk can be observed in the Ezan which was produced in 1896 Geneva and Kânûn-ı Esâsi which was produced in 1897 Kahire.

Key words: Jön Turkishness, Abdülhamid II, dissidence, Kanun-ı Esasi(foundation law), Şeyh Alizâde Hoca Muhyiddin, The Azan, Tunalı Hilmi.

GİRİŞ

Genel bir ideolojisi bulunmayan, ortak noktası II. Abdülhamid rejimine muhalefet ve bu rejimin yerine meşrutî bir rejim kurma arzusu olan Jön Türklük cephesinde ulema cenahında da ciddi bir muhalefet hareketinin olduğu görülmektedir. Bu muhalefet hareketi güçlü iddia ve argümanlarıyla, II. Abdülhamid rejimini dayandığı desteklerden birisini, belki de en önemlisini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya getirmiştir. Jön Türklük basınında özellikle Mısır'da ulemadan Hoca Muhyiddin, Hoca Kadri ve diğerlerince müstear veya isimsiz olarak yayımlanmış yazılar incelendiğinde II. Abdülhamid rejimine karşı yapılmış olan ulema muhalefetinin ne denli ciddi ve güçlü boyutta bulunduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Bir hürriyet ve aydınlanma hareketi olarak gelip İttihat-Terakkî'yi de ortaya çıkaran, aynı zamanda da Osmanlının da tasfiyesine sebep olan Jön Türklük hareketi, gayesi aynı fakat niyetleri farklı gruplardan oluşmuş bir harekettir. Büyük kısmı Müslüman olmakla beraber bazılarında göre "beyin takımında mason ve farmason Sabetayistler bulunan bir dinden soyutlanma hareketi"dir. Daha ziyade II. Abdülhamid dönemindeki siyasi muhalefet hareketlerine tesmiye olunan ve genel bir ideolojisi bulunmayan Jön Türklüğün ortak noktası II. Abdülhamid rejimine muhalefet ve bu rejimin yerine meşrutî bir rejim kurma isteği olmuştur. Aralarındaki derin ideolojik farklılıklara rağmen bu noktada buluşan Jön Türklerden Ahmet Rıza bir pozitivist, Abdullah Cevdet biyolojik materyalist, Hoca Muhyiddin, Hoca Kadri ulema, Derviş Hima Arnavut milliyetçisi ve ayrılıkçısı, Malumyan Efendi Ermeni komitacısı, Yusuf Akçura da Türk milliyetçiliğinin önde gelen temsilcisidir. II. Abdülhamid rejiminin sadakat kavramını öne çıkararak bu sifata sahip gördüğü kişileri daha iyi eğitilmiş bürokrat ve subayların önüne koyması, aralarında ulemadan olanların da bulunduğu iyi eğitimlilerin genellikle Jön Türk hareketine sempati duymalarına yol açmıştır. Her ne kadar pozitivistlerden etkilenen Jön Türklüğün beyin takımı özellikle 1905 öncesinde dinin yerine bilimi hakim kılma felsefesi gütmüşlerse de Jön Türklük içinde ulema da kendilerine göre sebeplerle, özellikle de önemsenmeme ve gelişmelere karşı muteriz gösterilmelerine tepki göstererek bu hareketin içinde yer almışlardır. Şeyhülislam Arif Hikmet Bey'in ıslahat hareketi aleyhtarlarını susturmak için Anadolu'ya gönderilmesi, 1876'da Mahmud Nedim Paşa ve Sultan Abdülaziz idaresine karşı oluşan hareketin Yenikapı Mevlevihanesi postnişinince kışkırtılması da ulema cihetinde bir hoşnutsuzluk, muhalefet ve bunun sonucu olarak da Jön Türklüğe tabî bir meyil ve işbirliği arzusunun bulunduğunu göstermektedir. Ubeydullah Efendi, Hoca Muhyiddin, Hoca Kadri, Hoca Sadık Efendi, Tunalı Hilmi (askeriye kökenli olmakla birlikte çıkardığı Ezan adlı dergide dile getirdiği görüşlerle dini zemindeki muhalefete dahil edilebilmektedir), Derviş Vahdeti, Said-i Nursi gibi ulema veya din adamı kimliği taşıyan kimselerin bu hareket içinde yer almalarının ortak sebebi ilmiyenin yeniliklere açık olmadığı, padişahın otoritesini körü körüne desteklediği savına karşı duyulan tepki ve asıl önemlisi de Hoca Muhyiddin Efendi'nin Kahire'de çıkardığı Kanun-ı Esâsi'de de ifade edildiği üzere "*padişahın Avrupa'ya karşı İslam uleması mebusana razı olmuyor şeklinde İslam ulemasını rezil edercesine kandırmacada bulunmasına*" duyulan tepki olup adeta bunun doğru olmadığını ispatlamaya yönelik bir muhalefet sergilenmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

Ancak, ulemadan olan muhaliflerin bazılarının tutarsızlık içinde oldukları görülmekte olup, Ubeydullah Efendi örneğinde de olduğu gibi ulemadan sayılıp sayılmayacağı tartışılanları bile vardır.

II.ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE ULEMA MUHALEFETİ

II. Abdülhamid rejimine muhalefet ve bu rejimin yerine meşrutî bir rejim kurmak arzusu heterojen de olsa Jön Türklüğü bir buluşma noktası haline getirmiş ve bu akım içinde ulema da yer almıştır. Kendisini İslam vasıtasıyla meşrulaştıran II. Abdülhamid rejimine muhalefet edenler arasında Jön Türk saflarına katılmış ulema veya dinî şahsiyetlerin de bulunması II. Abdülhamid rejiminin uygulamalarının ve Jön Türklüğün heterojen yapısının sorgulanmasını da beraberinde getirmektedir. Jön Türklerle ulema arasında pragmatist ve mesafeli bir ilişki göze çarpmaktadır. Dini toplumsal ilerlemenin önünde engel olarak gören Jön Türkler ulemayı tabîi müttelik olarak görmediği gibi, kendisini İslam aracılığıyla meşrulaştıran II. Abdülhamid yönetiminin bu iddiasını reddetmek için seküler kimliğine rağmen ulemadan dinî dikta talep edebilmişlerdir. Sonradan İttihat-Terakkî saflarına katılan ulemanın, 1902'den itibaren Jön Türkler tarafından dışlandığı ve önceden olduğu gibi tekrar bağımsız faaliyetlere giriştikleri görülmektedir (Hanioglu, 1995:49-53). Bu durum, Jön Türklükten doğan İttihat-Terakkî'nin ulema muhalefetine kendisinden bir hareket olarak görmediğini, ona mesafeli ve pragmatist yaklaştığını göstermektedir. Ulema muhalefetine ilmiyenin yeniliklere açık olmadığı ve daima padişahın otokrasisini desteklediği savının doğru olmadığını ispatlama da söz konusu olup yapılan muhalefetle de bu gösterilmiştir. Ulemadan kimselerin Jön Türklerle işbirliği yapmaları ilmiyenin son dönemde üvey evlat muamelesi görmesine, II. Abdülhamid'in ulemaya karşı kuşkulu davranmasına, siyasi fikirlerinin tartışılmasına yardım edecek dinî eserlerin yasaklanmasına da bağlanmıştır (Mardin, 1994: 70-71; 1990: 228-229; Kırmızı, 2005). Jön Türklük içinde dinî zeminde ve din adamı kimliğiyle muhalefet yapanlar arasında Ubeydullah Efendi, Hoca Muhyiddin, Hoca Kadri, Derviş Vahdetî, Said-i Nursî sayılabilir. Ancak, bazılarının çizgisinde ve kişiliğinde bir ekstremlik görülmektedir. Bunlardan Ubeydullah Efendi, Sultan II. Abdülhamid devrinde hapsedilip Taife sürülmüş, İttihat- Terakkî döneminde mebus tayin edilmiş, maceraperest kişiliğiyle öne çıkmış, mütareke döneminde Malta'ya sürülmüş, Cumhuriyet döneminde Beyoğlu evlendirme memurluğu yapmış, tek parti döneminde CHP milletvekili olmuş, İngilizce bilmediği halde Amerika'ya gidip orada 2,5 yıl kalmış, Abdülhamid aleyhtarı iken Jön Türkleri tenkit etmiş, gerektiğinde devletten yana tavır almış, medreseli olarak mutaassıp görüşlere karşı çıkmış, vaktiyle jurnalcilik yaptığı halde Meclis-i Mebusanda İttihat-Terakkî hükümetini heyecanla savunmuş, ulemadan sıra dışı bir Jön Türk olup, ulemadan sayılıp sayılmayacağı da ayrıca tartışılmış bir kişidir.

31 Mart ayaklanmasının en önemli tipi olan Derviş Vahdetî de, ulemadan olup olmadığı tartışılan, dengesizlikler yumağı içinde bir muhaliftir. Larnaka'da bir misyoner okulunda İngilizce öğrenip adadaki İngiliz idaresine memur olarak girmiş, İngiltere kraliçesi şerefine verilen balolara redingot ve eldivenle katılmış, 1890'lı yıllarda II. Abdülhamid yönetiminden kaçıp Avrupa'da çıkan hürriyetçi gazeteleri gizlice Kıbrıs'ta dağıtmış ve adı Con Türk'e çıkacak kadar Jön Türk taraftan olarak tanınmış, 1902'de İstanbul'a dönüp yazdığı bir şikâyet mektubundan dolayı Diyarbakır'a sürülmüş ve üstad-ı hürriyet dediği Ziya Gökalp'ten etkilenmiştir. Kıbrıs'taki mallarını satıp İstanbul'a gittiğinde eski işine kabul edilmediği gibi İttihatçılardan da ilgi görmemiş, çıkaracağı gazete için II. Abdülhamid'den yardım almaya çalışmışsa da tutarsız ve güvenilmez görülerek yardım edilmemiştir.

Said Nursî de kısa bir süre Jön Türkler safında muhalefet yapmış ulemadan bir muhalif olarak göze çarpmaktadır. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle 1910'dan sonra İttifak Devletleri safında savaşa katılmasına dair Jön Türkler tarafından verdirilen beş cihat fetvasının hazırlık

Turkish Studies

çalışmalarına katılmıştır. Ona göre Osmanlıların silahlı gücünün iyi amaçlar için kullanılmasında Jön Türkler son fırsatı oluşturuyordu. Ancak, ordunun I. Dünya Savaşı sonrasında çözülmesiyle bu fırsat ortadan kaybolmuş ve o da kendisine yeni bir rol benimseyerek cemaat liderliğine soyunmuştur. Ona göre yenilginin derinlerde yatan sebeplerinden birisi Jön Türkler'in İslam'ı kendi ideolojileriyle bütünleştirememeleriydi.

JÖN TÜRK BASININDA DİNİ ZEMİNDE MUHALEFET

1878-1908 döneminde Osmanlı siyasi düşünceleri ve tartışmaları daha ziyade Jön Türk basınından takip edilebilmektedir. Bu basın da tıpkı Jön Türklük gibi homojen olmayan ve birbirine zıt düşünceler içeren bir yapıda görünmektedir. Aynı örgütün resmi organlarında dahi birbirine tamamen zıt tezleri savunan makaleler yayınlanabilmiştir. Bu yayınların büyük bir kısmı uzun süreli olmamış, bir kısmı da Osmanlı yönetiminden para sızdırmak için yayınlanıp bu amaca ulaştıktan sonra tatil edilmiştir. II. Abdülhamid rejimine muhalefet eden Jön Türk basınında dinî zeminde muhalefet yapanlar da bulunup, 100'e yakın Jön Türk gazete ve dergisi içinde özellikle 1896'da Tunalı Hilmi tarafından Cenevre'de çıkarılan *Ezan* ve 1897'de Kahire'de Hoca Muhyiddin imzasıyla yayınlanan *Kânûn-ı Esâsî* dikkati çekmektedir. *Ezan* ferdî ve çok kısa sürmüş bir yayın olup, özellikle *Kânûn-ı Esâsî* organize, uzun soluklu ve ulemadan kalemi güçlü kimselerce çıkarılmış bir gazetedir. Bu gazete Jön Türk basınında dinî zeminde yapılan muhalefetin karakteristiğini tek başına verir niteliktedir.

Kahire'de Şeyh Alizâde Hoca Muhyiddin imzasıyla çıkan Kanûn-ı Esâsî Gazetesi'nin 21 Kânûn-ı Evvel 1896 (16 Receb 1314) tarihli ilk sayısında "i'lâ-yı dîn KANUN-I ESASÎ tahlîs-i vatan" serlevhası vardır. Hemen altında "Pazartesi günleri çıkar" notu bulunup altına da Namık Kemal'in Hürriyet kasidesinin taç beyiti mahiyetinde 25.beyiti olan "Ne mümkün zulm ile bîdâd ile imhâ-yı hürriyyet-Çalış idrâki kaldır muktedirsen ademiyetden" beyiti konulmuştur. *Efkâr-ı umûmiyye-i milliyeyi tenvîr ile vatan-ı mukaddesimizin tahlîsini şeriat ve hamîyyet nâmına taleb eden cerîdemizin ta'mîmi her Müslim ve Osmanlı için bir farîzadır*" denildikten sonra gazetenin manifestosu verilmiş ve Yıldız'a muhalefet sebebi açıklanmıştır. Bu yazıda önce, kuruluşundan itibaren bir Osmanlı tarihi özeti verilmiş, parlak günler, zaferler, örnek siyasetler anılıp yapılan doğru ve adil uygulamalar gösterilmiş, daha sonra da çöküşün başlangıcı ve sebepleri açıklanmıştır. Bu çöküşün en önemli sebeplerinden birisinin de Yıldız'ın politikası olduğu söylenip bu politikanın vahim sonuçlar doğuracağını ve sonunda Haremeyn ile Anadolu'nun da kaptırılacağını anlayarak Yıldız'a nasihat ve ihtarlar yapan ulemanın da sürgünden nasibini aldığı belirtilmiştir. Daha sonra "*müslümanların ve reâyânın haklarını savunmak için dini yüceltmek ve vatani kurtarmak uğrunda bir milli cemiyetin teşkili şer'an gerekli olduğundan 1312 Ramazan'ının 27. kadir gecesi bu hayırlı cemiyetin Cem'iyyet-i İlmîyye-i İslâmiyye adıyla teşkiline besmeleyle başlandığı*" söylenmiştir. Padişah Avrupa'ya karşı "*İslam uleması meb'ûsâna razı olmuyor*" şeklinde İslam ulemasını rezil edercesine kandırmacada bulunduğu bir neşriyata şiddetle lüzum görüldüğü ve ulemanın fikrini dünyaya duyurmak ve müslümanları hidayet yoluna çağırarak için matbuat dünyasına çıkıldığı söylenerek asıl amaç olan Meclis-i Meb'ûsân'ın oluşumunu kefil bulunan Kânûn-ı Esâsî unvanının gazeteye isim olarak seçildiği belirtilmiştir. Bu kutsal hizmetin Mısır'da yapılma sebebinin de Mısır hükümetinin şükran sebebi olan hürriyet ve adalet anlayışı olduğu ve yeni bir şey istenmeyip, vaktiyle İslam milletinin ulaştığı bir hakkının gasıplarından geri alınmak istendiği söylenmiştir. Daha sonra "*İslam uleması olan biz, milletin vasîsi ve bihakkın emîniyiz. Böyle, Allah'ın kullarının emînleri ve peygamberlerin vârisleri olan ulemânın talebini -dinini, hamîyyetini zâlimlere satmış ve kulaklarına kadar cehl kuyusuna dalmış şer'î siyaseti bilmeyenler dışında- çirkin görececek bir mümin düşünülemez. Onlara "Ey Allahum, onları ıslah et, muhakkak ki onlar bilmiyorlar"*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

okuyalım" denilerek bu yazı tamamlanmıştır. Pazartesi günleri çıkmış olan ve beş sayılı Arapça yayınlanan gazete 40 sayı çıkmış olup kaleme alınan yazılarda Yıldız'ın tutumu genellikle nasihat verici bir ton ve usluhta, bazen de sert ve alaycı bir üslupla eleştirilmiştir.

Hoca Muhyiddin Efendi'nin o tarihlerde cumhuriyet rejimini savunmuş bir medrese hocası olduğunu da burada belirtmeliyiz. Bu görüşlerin o tarihlerde batılı eğitim almış kimi İslamcı aydınlar tarafından değil de bir medreseli tarafından dile getirilmesi önemli bir hadise olarak görülmelidir. Kanuni takibattan kurtulmak için "Ulûm-ı zâhire ve bâtında yed-i tulâ sahibi" müstear ismiyle kaleme aldığı bir yazısında medrese talebelerine hitaben meşrûtiyet talebinden öte cumhuriyet kelimesini bizzat kullanmış ve şöyle demiştir: "Ey medrese talebeleri! Siz de artık dalkavukluğu bırakınız, vaaz kürsülerine çıkıp "Allah'a itâ'at edin, Resûlüne itâ'at edin ve sizden olan ulu'l-emre itâ'at edin" âyetini okuyarak ahâlîyi zâlimlere itâ'ate çağırmaktan vazgeçiniz; böyle bir hatâyı yapmaktan Allah ve Resûlünden hayâ ediniz; dininizi dünyânıza değiştirmeyiniz. Elbette bilmiş ve anlamışsınızdır; öyleyse bu zâlim heriflere kavuk sallamaktan ve keyfî idârelerine hizmet etmekten vazgeçiniz ve milleti ya hakîki bir halîfeye tâbi' olmaya veya cumhûriyeti kurmaya ve usûl-i meşverete özendiriniz; çünkü bu yoldaki teşviklerinizin şerî'ata uygun olduğunda hiç şüphesiz yoktur; zîrâ şu risâlemizde anlattıklarımızdan kesin olarak anlaşılmıştır ki İslâmîyet âdetâ bir cumhûriyet demek olup gerek Hazreti Resûl-i Ekrem ve gerek hulefâ-i râşidîn efendilerimiz kendi kendilerine hiçbir iş görmezler, cümlesi cumhûriyet şeklinde birer idâre teşkil ederek kendilerini o cumhûriyet idâresinin re'îsi mesâbesinde bulundurlardı. Bundan dolayı eğer siz milleti bir cumhûriyet teşkiline özendirirseniz Resûl-i Ekrem ve halîfelerinin mesleklerine halkı teşvik etmiş olursunuz ve bu teşvikten dolayı Allah katında sevâb kazanırsınız. Eğer bunu yapmazsanız, bârî milleti bir Meclis-i Meb'ûsân teşkiline teşvik ediniz; çünkü bu da şerî'ata aykırı bir iş değildir. Zîrâ Meclis-i Meb'ûsân demek, ümmetin faydasına olanı görüp gözetmek için kurulmuş bir cem'iyet olup icrâsına dînen me'mûr olduğumuz müşâvere-i ümmet ve şûrâ-yı milletin diğer bir ismidir" (Kara, 2002: 82-83).

Tıpkı Hoca Muhyiddin Efendi gibi Hoca Kadri Efendi de II. Abdühamit döneminin hürriyetperver şahsiyetlerinden olup Mısır'a kaçmış ve orada Kânûn-ı Esâsî gazetesinin yayımı ve yazı kadrosunda etkin görev almıştır. Mehmet Akif in rüşdiyeden hocası olup dinî zeminde muhalefet yapmış ulemanın önde gelenlerindedir. Osmanlı ülkesinde ilgâ-yı saltanat ve usûl-i meşveret talebinde bulunmuştur. Mehmet Akifle aynı kaderi paylaşarak Mısır'a gitmiş, daha sonra Fransa'da 1918'de vefat etmiştir. 1897 tarihli "İstinsâf Risâlesi"nde kendisini Müslüman ve Osmanlı olarak tanımlayan Hoca Kadri Efendi hissesine düşen dinî vazifeleri yapmak üzere böyle bir risâle kaleme aldığını belirtmiş ve her müminin Osmanlı Devleti'nin pâyidâr olmasını ve her sâdik Osmanlı'nın kötü idarenin tedavi edilmesini istediğini, bu nedenle Avrupalıların müdâhalesine mahal bırakmadan Osmanlıların kendi işlerini kendilerinin yoluna koyarak devletin bekâsı ile milletin yükselişini sağlam esaslara bağlamaları gerektiğini söylemiştir (Kara, 2002: 91). Ona göre İslâmî hükümet aslında şûrâdır; asr-ı saâdetde hükümet reisi seçimle tayin olunuyordu. Muâviye ile resmen başlayan sultanlık olmasaydı kıyâmete kadar belki de meşveret sistemi yürürlükte kalacaktı. Muâviye'den beri veliahd tayini meşveretin yerini almış olup Osmanlı'da da aynı adet sürmüştür (Kara, 2002: 78-80,130).

Kânûn-ı Esâsî gazetesinin müteakip sayılarında kanuni takibattan kurtulmak için çoğu kez yazarı belli olmayan, ya da müstear imzalı yazıların kaleme alındığı görülmektedir. İlk sayıdaki uzun manifestonun hemen altında 28 Cemaziyelahir 1314 tarihiyle "Zât-ı şâhâneye takdim kılınan arîza suretidir" başlıklı yazı bulunmakta ve bu yazıda "Allah'ın iktidarı dilediğine verip dilediğinden alması, dilediğini azîz edip dilediğini rezil etmesi" mealindeki ayet hatırlatılarak şöyle denilmektedir: "Düşün padişahım! Cenâb-ı Hak zâtınızı ibâdullah üzerine padişah etmiştir. Sizden alıp diğerine verebilir. Sizi azîz eylemiştir; Allaha şükrediniz zelîl de edebilir. Hâkim-i mutlak odur; tebaanızı adâletinizle hoşnud etmeye çalışınız". Bu yazı bu konuda verilen örneklerle devam

Turkish Studies

edip sonunda şunlar söylenmektedir: “Nihâyet ömrünüzü millete hürriyet ve müsâvât vererek devletinizin bekâsına yegâne hâdim olabilen şûrâ-yı ümmeti güşâd ediniz. O zaman sizi tenkîd ile uğraşan ahrâr-ı ümmet ayak türâbınız olacaktır. Onları hakîkaten yâr bulacaksınız. Camilerde vâizler bile ahkâm-ı şer'iyyeyi söyleyemez oldular, "seyyidülkavm hâdimühüm" hadîs-i şerîfini kürsîde tebliğ eyleyen bir sancak müftüsü hapsedilerek müftülükten azl edildi. Kütüb-i şer'iyye sürekli tahrîf olunuyor diye İstanbul ulemâ-yı izâmı aleyhinizde söylemedik laf bırakmıyor, bedduâ eyliyorlar. Onların talebeleri üç aylarda taşralara çıkıp halka şeriat aleyhinde revâ gördüğünüz hakâreti i'lân ediyorlar da ehl-i îmân kan ağlıyor. Mızraklı İlmihal'e varıncaya kadar şifreli telgraflarla kütüb-i şer'iyyeyi yasaklamaya devam etmenin mânâsı var mıdır”.

Askeriye kökenli olmasına rağmen çıkardığı *Ezan* adlı dergiyle dinî zeminde muhalefete dahil edilen Tunalı Hilmi Bey (1871-1928) tıbbiyenin son sınıfında Avrupa'ya kaçıp Cenevre'ye yerleşmiş(1895), Cenevre Üniversitesi'nde hukuk ve pedagoji öğrenimi gördüğü sırada bir yandan da Jön Türkler'in çıkardığı Meşveret ve Mizan gazetelerinde yazılar yazmış, Jön Türklerin amaç ve hedeflerini açıklayan Hutbe adlı broşürleri yayımlamıştır. 1896'da Osmanlı İhtilal Fırkası'nı kurup bir süre İttihat-Terakkî'nin genel sekreterliğini yürütmüştür. 1897'de Cenevre'de İshak Sükûfî ve Abdullah Cevdet'le birlikte Osmanlı Gazetesi'ni yayımlamış, 1898'de İttihat-Terakkî müfettişi olarak Mısır'a gitmiş ve cemiyetin Kahire şubesini örgütlemiştir. Bu ziyarette Kânûn-ı Esâsî Gazetesi ile de ilgilenmiştir. 1899'da sarayla uzlaşmadan sonra Madrid elçiliği başkatipliğine atanıp kısa süre sonra zararlı etkinlikleri görüldüğünden görevden alınmıştır. 1904'te tekrar Mısır'a gidip Kânûn-ı Esâsî'de yazılar yazmıştır. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a dönüp İnkılap ve çeşitli yayın organlarında yazılar yayımlamıştır. 1.TBMM'de Zonguldak milletvekili olup Besim Atalay ile birlikte bütün yabancı kökenli sözcükler kullanılmasına karşı çıkmış, bu konuda aşırı görüşler ileri sürmüştür. Atatürk, dili yasa yoluyla zorlamayı ve yasaklar getirmeyi doğru bulmadığından kendisinin bu yöndeki yasa önerisini desteklememiştir. Ama, Tunalı Hilmi önerisi reddedilmesine rağmen Türkçecilik kavgasından vazgeçmeyeceğini belirtmiş ve *"Ben bu düşüncelerimi bu TBMM'de kabul ettirmeye muvaffak olursam kürsüden inerken düşüp ölsem gözlerim arkada kalmaz; anadili olmayınca bir şey olmaz"* demiştir.

Tunalı Hilmi'nin kendi el yazısıyla 1896'da Cenevre'de çıkardığı *Ezan* dergisi de Jön Türk basınında dinî zeminde yapılan muhalefete gösterilebilecek bir örnektir. Burada kendisinin ulemadan olup olmaması değil, yazılarının dinî içeriği esas alınmalıdır. Yazıların içeriği bu tespitin yapılabilmesine imkân vermektedir. *Ezan*'ın 3 Şubat 1896 tarihli ilk nüshasında baş tarafta bir ayyıldız resmi çizilmiş olup üzerine ve yanlarına da cihadı, kardeşliği, çalışmayı ve yardımlaşmayı emreden ayetler ve "Hayye ale'l-felâh" ibaresi yazılmıştır. Bir hatıra başlığıyla kaleme alınan yazıda *"hâl-i hâzır durum hakkında ne söylense az olacağı, inkılâbın ihtilâlsiz olamayacağı, ihtilâlin de bir "hâl" olmadığı"* bir slogan şeklinde yazılmıştır. *"Hâlin kartopu gibi yuvarlanan bir varlık olduğu ve kendisine çektikleri saf ve homojen değilse düzgünlüğüne bozukluk gelerek büyüymeyeceği ve hafif bir sarsıntıyla dağılarak bir ihtilâle uğrayacağı"* belirtilmiş ve *"Müslüman olmalıyız, eski Müslümanlar gibi olmalıyız; Müslümanlığa göre Müslüman olmalıyız"* denilmiştir. Derginin ikinci sayısı ise teşrik tekbirleri eşliğinde hac mevsiminde Arafat'da kaleme alınmıştır. Yıldız'a karşı dinî bir zeminde ve içerikte muhalefetin sergilendiği bu dergide de genellikle ayet ve hadislerle dayanılarak bozukluklar ortaya konulmuş ve çözüm önerileri gösterilmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

KAYNAKÇA

HANİOĞLU, Şükrü (1995) “The Young Turks in Opposition” New York.

MARDİN, Şerif (1990) *Türkiye’de Toplum ve Siyaset* İstanbul

MARDİN, Şerif (1994) *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, 1895-1908, İstanbul

KARA, İsmail(2002), *Hilafet Risaleleri*, Klasik, İstanbul.

KIRMIZI, Abdülhamit(2005) “*Osmanlı’nın Son Döneminde Ulema Muhalefeti ve Ubeydullah Efendi*”

http://www.bisav.org.tr/yayinlar/bulten_makale_detay.cfm?makaleId=171&yayin_sayi=9